

Základní politické hodnoty určující vládní a rodinnou péči o děti

Prof. Thomas K. Johnson, Ph.D.

Je to nebezpečná věc, když se filozof plete do takto praktických záležitostí, jako je vládní politika a vývoj dítěte. Vybavuji si Sokratovu zkušenost, když před staletími pokládal několik fundamentálních otázek svým spoluobčanům. Doufám jen, že si nebudu muset po skončení konference nijak zvlášť hlídat svou sklenici s vínem. Domnívám se však, že nespokojenost Atéňanů se Sokratem tolik nespojila s jeho otázkou po hodnotách. Nespokojenosti zčásti vyvstaly, protože kladl otázky a ne vždy na ně dával správné odpovědi. Pokusím se položit pár otázek a také na ně nabídnout nějaké odpovědi, pokud je nebudete moci přijmout, klidně se pokuste najít lepší. Nesouhlasu se nebojím, ale bohlav si prosím nechte.

Jako mladík jsem měl možnost pracovat jako akademický asistent velmi významného sociálního vědce Davida G. Myerse. Pro jeho rozsáhlé a cenami ověřené bádání na poli psychologie a sociologie bylo typické tázání po hodnotách a principech, které by činily lidský život plnějším. Bylo to tak trochu sokratovské hledání. Odvažoval se doufat, že lze rozpoznat mezikulturní hodnoty, které podpoří lidské štěstí, pohodu a veřejné blaho. Tato naděje ho vedla k intenzivnímu výzkumu a rozsáhlé publikační činnosti. Mimo jiné vyjádřil, že jsou to velké věci, které mají nesmírný vliv na lidskou pohodu. Jsou to otázky po hlavních idejích a hodnotách, přičemž byl přesvědčen, že mnoho z pomíjivých módních výstřelků má na lidskou pohodu relativně malý vliv a nezáleží na tom, jak moc jsou lidé vyburcováni k debatám o rozličné vládní politice a různých stylech rodičovství. Takže v duchu Myerse navrhuji, že ideje a hodnoty, které vnášíme do vypracovávání politiky, plánů a jednání v rodinách, v podnikání a ve vládě, jsou důležitější než mnoho jednotlivých rozhodnutí, která musíme vykonat. Tyto hodnoty a ideje budou určovat naše způsoby jednání, plány, reakce a vztahy. Rád bych to doložil příklady.

1. Děti - dar nebo problém?

Na počátku našeho přemýšlení o dětech stojí základní filozofická otázka: co je vlastně dítě? Otázku můžeme upřesnit, je dítě v první řadě dar nebo problém? Před mnoha lety si moje těhotná kolegyně stěžovala, že její ošetřující lékař pohlíží na její těhotenství jako na nemoc, jako na problém, zatímco ona je jako nemoc ani problém nevnímá. Považovala dítě za velký dar. Kontrast v životní filozofii byl zcela jasný. Promiňte, že budu mluvit otevřeně, ale tento kontrast, umně vyslovený na lékařské klinice, je dnes fundamentální pro mnoho otázek spojených s dětmi a jejich výchovou. Souvisí s nízkou porodností, která způsobuje ubývající populaci v mnoha rozvinutých zemích, souvisí s tím, jak se chováme k matkám, k jednotlivým dětem. Je také ústřední pro postoje v podnikání a ve vedení státu.

Jde o základní existenciální otázku, kterou nelze zodpovědět studiem sociologie nebo ekonomie. Naše odpověď bude ovlivňovat nejen naše jednání a chování ke konkrétním dětem. Na této odpovědi závisí budoucnost západní civilizace. Pokud si myslíme, že děti jsou v zásadě problémem, kterému je lepší se vyhnout, tak se mu vyhnout můžeme, a tak ukončíme veškerou západní civilizaci. A aniž bychom si ujasnili a prohodili tuto otázku, odpověď vyplývá z nízké porodnosti ve většině rozvinutého světa. Naproti tomu, já vidím své tři děti jako největší dary, jaké jsme kdy se ženou dostali.

Chtěl bych zdůraznit, že naše pocity vůči dětem jsou existenciálním rozhodnutím. Chci tím říci, že nelze uspokojivě přesvědčit všechny lidi o tom, že děti jsou darem. Toto rozhodnutí ovlivňuje a stojí před všemi našimi dalšími rozhodnutími. Člověk si může vybrat. Může vidět jen problémy, které jsou spojeny s rozhodnutím mít děti, např. zdravotní problémy, finanční problémy, ztrátu času a svobody, obavy z toho, aby se dětem dobře dařilo. Miminka jsou špinavá, hlučná a drahá. Ale také se můžeme rozhodnout je vidět jako možnost, kterou je náš život velmi obohacen, a také jako touhu předat dar života další generaci. Tato volba je axiomatická v tom smyslu, že předchází a formuje rozumová a racionálně formovaná rozhodnutí. Říci, že je to existenciální, znamená, že předchází racionalitu, ustanovuje její základy, a proto není rozumově dokazatelná. V hlubším smyslu je to základní pro všechno v životě, v rodinách, v podnikání a v kultuře.

Pokud se rozhodneme cenit si děti jako darů, ne je primárně vnímat jako problémy, povede to k postoji příznivému pro děti (child-friendly) ve vládě i v zaměstnání. Také to změní naše osobní reakce na těhotenství, porod a dítě. Máme například radost, když nám kolegyně oznámí, že je těhotná, nebo si tiše stěžujeme na nepatrné problémy, které to v naší práci způsobí? To, jak zareagujeme, je určeno naším předešlým hodnotovým rozhodnutím. Jsme zaměřeni na malé problémy, nebo jsme se rozhodli vnímat způsob, kterým nám může přítomnost jiné lidské bytosti život obohatit na jakékoli úrovni (i ekonomicky)? Náš žebříček hodnot se může zdát velmi skrytý a soukromý, ale ve skutečnosti tomu tak není. Všechno naše jednání z tohoto žebříčku hodnot vychází, tímto způsobem sdělujeme naše základní hodnoty, přesvědčení.

Rád bych také zdůraznil, že děti v našich rodinách, zaměstnání a v našem okolí poznají již od útlého věku, jestli je vnímáme jako komplikaci nebo jako dar. Dlouho předtím, než se děti naučí mluvit, chápou již na vnitřní intuitivní rovině mnoho věcí, které utvářejí jejich zkušenost se světem. Pokud se cítí přijaty jako dar, snadněji přistupují k životu se základní důvěrou, láskou a odvahou se stávají dobrými občany a sousedy. Pokud jsou

vnímány jako problém, jejich nejvnitřnější úzkosti jsou nadměru zjištěny a vedou k odcizení od společnosti a od sebe samých. To vede ke kriminalitě. Toto odcizení se může projevit užíváním drog, kriminalitou nebo začleněním do gangů. Naše osobní hodnotové žebříčky mají vliv na utváření života dětí v našich rodinách, zaměstnáních a širším společenství; naše nejvnitřnější pocity vůči dětem určují vnitřní směr jejich odpovědi na zakoušený život.

2. Věrnost podporuje bezpečí

Děti jsou si patrně vědomy základních prvků v hodnotové struktuře svého okolí dlouho předtím, než umějí své myšlenky vyjádřit jazykem. A tato skutečnost zasahuje hlouběji než otázka, zda jsou viděny jako dar nebo problém. Patří sem přítomnost nebo nepřítomnost mezilidské věrnosti. Problém, který musíme vést v patrnosti, je, jak předejít tomu, aby děti netrpěly přehnanou úzkostí z opuštění, zejména svými rodiči. Obava z možného opuštění nebo zkušenost skutečného opuštění může snadno způsobit fundamentální narušení vztahu mezi dítětem a společností a světem obecně. Opuštění nebo obava z opuštění ničí u dítěte základní důvěru a odvahu být. Jsem přesvědčen, že právě toto stojí za vznikem mnoha nepříznivých statistik, které jsme všichni určitě četli, ukazujících, jak mnoho dětí z rozvrácených rodin má problémy ve škole nebo trpí psychickými, sociálními, i zdravotními problémy. Tyto děti se cítí opuštěny svými nejbližšími a tato zkušenost zničila část jejich základní důvěry a odvahy. Domnívám se, že právě toto je důvodem, proč jsou statistiky daleko horší, když žena porodí dítě jako výsledek krátkého vztahu a nikdy se neprovdá za otce. Toto dítě bylo od raného věku skutečně otcem opuštěno. Děti stejně jako dospělí mají základní potřebu lidské věrnosti. Pokud je tato věrnost porušena, často dochází k porušení vnitřního člověka. Toto porušení se projeví v tělesné, psychické či sociální oblasti nebo ve schopnosti se učit.

Školy nebo státní sociální organizace se mnohokrát snaží vyřešit problémy, které v životech dětí vyvstanou jako následek toho, že jsou děti považovány za problém a pak se cítí opuštěny svou matkou nebo otcem. Je samozřejmé, že potřebujeme dělat vše, co je v našich silách, abychom těmto dětem pomohli, ale je také potřeba se zamyslet nad hodnotovým systémem, který by tento problém v budoucnu zmenšil. Součástí hodnotové struktury jsou celoživotní manželství a rodinná věrnost. Skutečná a zakoušená rodinná věrnost pomáhá dětem v lepším rozvoji se silnějším smyslem pro základní důvěru a odvahu být. Tato rodinná věrnost se nejčastěji poruší rozvodem nebo odloučením. Rozvod nebo odloučení rodičů velmi často u dětí vyvolává pocit opuštění, což poškozují jejich základní odvahu žít a základní důvěru životu. Naneštěstí se zdá, že většina rozvodů vznikla následkem relativně malého konfliktu. Konfliktu, který by se byl dal snadno překonat, nebo dokonce zapomenout.

Je toho málo, co může stát učinit, aby rychle zabránil většině rozvodů a odloučení manželů, aniž bychom znovu obnovili totalitu. Přesto se však stát může pokusit zaujmout takový postoj a podporovat takové vzdělávací materiály, které budou sdělovat, že mezilidská věrnost je základní lidskou potřebou. Přílišný individualismus štěstí nezajistí. Věrnost a celoživotní partnerství ke štěstí přispívají a pomáhají našim dětem prospívat. Uplatňujeme tento prostý filozofický princip v našich školách, v našem způsobu jednání, v našich zákonech. Je to základní lidské rozhodnutí týkající se hodnot, které musí být utvořeno, realizováno a sdíleno uvnitř rodiny, v zaměstnáních a ve státních organizacích. Pokud je toto hodnotové rozhodnutí utvořeno a realizováno, je schopno se samo osvědčit a stát se životodárnou součástí kultury. Po realizaci uvážlivého hodnotového rozhodnutí ve veřejné správě, může politika nebo právo směřovat k podpoře skutečného přijetí této základní hodnoty obyvatelstvem, a to i přes počáteční frustraci, kterou lidé obvykle z politiky mají.

3. Bezpodmínečná láska a morální řád

Jeden z nejtěžších úkolů, pokud jde o děti, se týká vztahu mezi bezpodmínečnou láskou a potřebou morálního řádu. Na jedné straně bychom si měli být všichni vědomi, že děti (a možná všichni lidé) mají potřebu bezpodmínečné lásky nebo, jak to někteří formulují, bezpodmínečného pozitivního přijetí. Zkušenost tohoto pozitivního přijetí napomáhá k uvolnění něčeho mocného a kreativního uvnitř osoby. V určitém smyslu to člověka osvobozuje. Toto pozitivní přijetí promlouvá k naší vnitřní potřebě být druhými přijat. Zároveň však děti potřebují praktické morální vedení a ukázkování. Potřebují jasná každodenní pravidla, jak jednat a nejednat. Toto praktické morální vedení s sebou nese nevyhnutelný dojem, že děti (a lidé obecně) nejsou přijatelní, pokud tato pravidla nedodrží; a každý někdy selže.

To vede ke značné komplikovanosti na úrovni základních hodnot, které vůči dětem máme a které musíme dětem předávat. Naše děti jsou zároveň dary, které bezpodmínečně přijímáme (a toto milující přijetí se musí dávat najevo), ale také adresáti všech úzkostlivých nároků zodpovědného života ve společnosti (a tyto úzkostlivé nároky je nutné účinně sdělovat), které musejí být nezbytně naplněny, pokud chceme být zodpovědnými jedinci a dobrými občany. A tato existenciální spleť musí být účinně předávat uvnitř rodiny, ve škole a ve společnosti.

Z filozofického hlediska jde o problém lásky a spravedlnosti, který je také problémem svobody a řádu (*freedom and form*). V náboženské tradici se to někdy nazývá problém milosti a zákona. Jsem si docela jistý, že tento problém nejsem schopen vyřešit na teoretické úrovni, možná žádný ze smrtelníků není schopen dát dobré vysvětlení. Jsem si také docela jistý, že určitý druh dialektického vztahu mezi těmito dvěma principy je nesmírně

důležitý pro náš hodnotový postoj k dětem a pro naše mravní chování ve vztahu k nim. Děti musí slyšet a cítit, že jsou hluboce a bezpodmínečně milovány svými rodiči, svými učiteli ve škole a ostatními zodpovědnými osobami v jejich životě, ale zároveň potřebují slyšet a cítit, že je jejich život plný nesmírných požadavků, z nichž některé nebudeme asi nikdy schopni naplnit. Je téměř nevyhnutelné, že se člověk uchýlí více k jedné straně; pro některé lidi je snadné vyjadřovat dětem bezpodmínečnou lásku, zatímco pro druhé je snazší požadovat disciplínu a kontrolovat. A společnost sama kolísá mezi těmito dvěma protichůdnými názory. Opravdové autenticity je dosaženo pouze tím, že se zároveň plně ztělesňuje a předává jak láska a spravedlnost, tak řád a svoboda. Ale kdo dosáhl takové úrovně osobnostní vyzrálosti?

Zřejmě nikdy nebudeme schopni ať teoreticky nebo prakticky plně vyjádřit bezpodmínečné pozitivní přijetí (lásku) a také potřebu vnitřní morální disciplíny (pravidla a spravedlnost), přesto se musíme tímto směrem vydat. Zde jsem nucen čerpat téměř výhradně z vlastní zkušenosti rodiče tří zodpovědných dětí. Musíme dávat dětem vědomě najevo jednak to, že je milujeme, ale i to, že život sám (ne my osobně) vyžaduje potřebu morální disciplíny. Budeme nuceni jim říct, že určité chování je špatné, a pak bychom jim měli říci, že je milujeme. Budeme muset svým dětem zabránit v určitém jednání, ale to by mělo být z naší strany doprovázeno vyjádřením lásky, např. objetím. V některých případech budou děti potřebovat mírné potrestání za věci, které udělaly, ale také budou potřebovat slyšet o našem odpuštění, když se omluví. Během tohoto procesu musejí být jak rodiče, tak učitelé na mnoho věcí velmi opatrní.

Pokud děti přijímají pouze bezpodmínečnou lásku bez nároků a disciplíny, velmi snadno budou samy se sebou spokojeny, ale vůči druhým a vůči společnosti se budou chovat nezodpovědně, což je výsledek, který nikdo z nás nechce. Na druhou stranu, pokud jsou děti vystavovány pouze disciplíně, pravidlům a požadavkům bez lásky a něhy, snadno zatrpknou a vůči životu budou pociťovat vztek, a to je opět výsledek, kterého bychom se chtěli vyvarovat. Pokud děti pociťují, že pravidla a disciplína jsou pouze osobními požadavky rodiče nebo učitele a nejsou nijak spojeny s požadavky samotného života, budou se snažit, aby našly příležitost omezení obejít. A podobně jako příliš omezující veřejné zákony dohánějí lidi ke kriminalitě, tak i příliš hrubá nebo omezující disciplína v rodině nebo škole podněcuje rebelii. Pokud se děti naučí zodpovědnému chování pomocí velmi malého vnějšího nátlaku nebo vynucování, je vyšší pravděpodobnost, že přijmou za své zodpovědné chování a kognitivní hodnotový žebříček, které takovéto jednání podporuje. Děti (a pravděpodobně i dospělí) potřebují živoucí kombinaci bezpodmínečného pozitivního přijetí spojeného s rozumným (ne svévolným) řádem a disciplínou, který odpovídá požadavkům života ve společnosti.

Poznámky

Existuje mnoho podrobných otázek týkajících se výchovy dětí, které jednou provždy odmítají neměnné odpovědi. Každé dítě má trochu odlišné potřeby a příležitosti, které musí být rodiči posuzovány, jak to nejlépe jde. Úlohou státu je, aby rodičům tuto zodpovědnost připomínal, poskytoval jim radu a zajišťoval kontrolu, která by v tom rodičům pomohla. Existuje mnoho jiných věcí, které se v krátkodobém horizontu zdají velmi důležité, ale z celkového hlediska mají velmi malý vliv na životy našich dětí. Měly by být vnímány jako záležitosti, ve kterých neustále hledáme nové způsoby, jak se pomalíčku zlepšovat, ale tato zlepšení by měla být vnímána jako nepodstatná. Myslím tím věci jako je konkrétní rozvrh péče o dítě a škola, kdo má děti na starosti, kdo platí jejich péči a v jakém věku, jak je jejich zdravotní péče uspořádána konkrétně, kolik a jaký sport v jakém věku mají dělat, a tisíc dalších podrobných otázek. Co je však opravdu důležité? Patří sem ideje a hodnoty, které si s sebou neseme do těch největších výzev, které nás jako jednotlivce i jako západní civilizaci čekají: Jak vyučujeme příští generaci, aby se z ní stali lidé, na které budeme pyšní a kteří nám budou vděční jako rodičům, učitelům a občanům za to, co od nás přijali?

Prof. Thomas K. Johnson, Ph.D.

Vědecký poradce, Institute for Life and Family Studies/Institut für Lebens- und Familienwissenschaften

Profesor filozofie a Viceprezident pro výzkum, Martin Bucer Seminary

Ředitel, Komenského Institut, Praha

Tento text byl veřejně pronesen pod záštitou českého Ministerstva práce a sociálních věcí na mezinárodní konferenci o rodině v Praze 22. listopadu 2007 (Loretánské náměstí 5, Černínský palác). Profesor Johnson reprezentoval Institut für Lebens- und Familienwissenschaften.

Přednášku s názvem Foundational Political Values to Guide Governmental and Family Care of Children pro Komenského Institut (Program pro podporu rodiny) z angličtiny přeložila Věra Cimalová.